

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A német ifjúság és a háború

Ama heves támadásokkal szemben, melyben Foerstert a zürichi «Friedenswarte» c. folyóiratban megjelent «Bismarcks Werk im Lichte der grossdeutschen Kritik» c. cikke miatt részesítették, helyénvalónak tartja, hogy a háború tartama alatt sokfelé megjelent több kisebb cikkének sorozatát könyv alakjában közölje.¹

F. könyvének 11, részint erkölcsi és pedagógiai, részint politikai tárgyú, mély erkölcsi felfogású, anyagban, gondolatokban, szempontokban gazdag és érdekes cikke valóban megérdemelte, hogy könyv alakjában forgalomba kerüljön. A túltengő nemzeti önérzetükben megsértett «alldensch»-ok kíméletlen, éles s igazságtalan támadásaira F. jobb és nemesebb módon nem is válaszolhatott volna. Mély, áthidalhatatlan szakadék választja el tőlük s mindazoktól, kik az emberiség nagy társadalmi problémáit csak vérrel és vassal kívánják megoldani. Mint a Bismarck-Treitschke-féle hagyománynak radikális ellenfele, a Wagner Richardtól is csodált nagy Frantz Konstantinra, a közép európai gondolat valódi filozófusára hívja föl a figyelmet, aki két, «Deutsche Weltpolitik» és «Grenzen der preussischen Intelligenz» c. főművében megkísérli, hogy a régi németységnek nagy föderatív hagyományait a befelé és kifelé irányuló német világpolitika szabályozó elvekért felélessze, anélkül azonban, hogy a multat egyszerűen visszaállítani akarná. F. szerint nincs író, aki az érettebb német ifjúság állampolgári nevelésére, a németiség művelődéstörténetében mélyen gyökerező, népeket összefűző hagyománynak ébresztésére, a valódi német szellemben való politikai gondolkodás fejlesztésére és megerősítésére alkalmasabb volna, mint épen Frantz. Mily szűk látókörűek vele szemben Fichte és Hegel, akiknek elvont államfilozófiá-

¹ Fr. W. Foerster: *Die deutsche Jugend und der Weltkrieg. Kriegs- und Friedensaufsätze. Dritte vermehrte Auflage.* Verlag «Naturwissenschaften» G. m, b. H. Leipzig, 1916. 167 oldal.

jából oly keveset tanulhat a német ifjú. Ezek a filozófusok mindig csak az izolált államról beszélnek, népek közösségéről soha.

F. a politikai, tisztán individualisztikus nagyhatalmi elméletet rövid fázisnak, eltévelyedésnek tartja. Csak abban az interregnumban keletkezhetett, amelyben a «civitas humana» középkori gondolata megdőlt, anélkül azonban, hogy helyébe új, nagy, világot szervező eszmék léptek volna. A pusztán nemzeti és területi egoizmus ama interregnumának a politikai tudomány valóban szegényes állapota felelt meg. Csak az egyes államot ismerték; a nemzetközi életet a maga valóságaival, szükségleteivel, feltételeivel nem is vették észre. Ahelyett, hogy az államtudomány a népek érintkezését az államok belső életéhez tartozó mozzanatnak tekintette s aszerint értékelte volna, az egyes állam szuverenitásának teljesen túlzott fogalma alakult ki, amely a nemzetek egymástól való függésének a növekedésével, a nemzetközi feladatok szaporodásával összhangban többé nem volt.

F. sajnálja, hogy az újabb német történetírás, mindenekelőtt Ranke és Sybel egészen a nemzeti elv dicsőítésének a szolgálatába álltak. Ranke a hatalom kultuszától teljesen el volt telve, egészen az európai nagyhatalmi rendszernek az eszmevilágában élt. E rendszeren belül a legnagyobb érdeklődéssel lajstromozta a pusztá, sivár erőeltelődéseket s óriási fontosságúnak tartotta, hogy a francia túlsúly helyébe a német-porosz túlsúly lépett. Hogy a világ ezzel mit nyert s hogy Németország ebben a versenyben, a külföldi történeti fejlődések eme utánzásával legfontosabb túlsúlyát kockáztatta, mindezek után sehol sem kérdezősködik s eszébe sem jut, hogy a jövő igazi politikájának ugyancsak más és magasabb feladatokat kellene kitűznie, mint épen a túlsúlyért való küzdelmet. Az efféle történetírás a régi német császárságnak nagy, nemzetek fölött álló hivatását mellőzi. Az olvasó azt hiszi, hogy ama régi császárság szintén csak német nagyhatalmi politika volt, amelyet hosszú megfeneklés után most csak folytattak. A régi egyetemes, nemzetek fölött álló s épen ezért világot-vezérlő német birodalom s az új szűk, porosz jellegű nemzeti állam közti óriási különbség így teljesen elmosódik. A szent német-római birodalom nemcsak a római imperium utóhatásából, hanem közvetlenül a kereszténységnek társadalmat-szervező szelleméből is keletkezett. A föderalizmus a keresztény fejlődésnek szinte a világ felé fordított fele volt, szabadságot egységgel egyesített, közösség volt elnyomás nélkül s az emberiség nemzetek fölött álló érdekeinek igazsága és szükségessége benne jutott kifejezésre. Ezzel szemben F. az új német birodalmat teljesen a pogány szellemből, vagyis ama nemzeti önző individualizmusból származtatja, mely a renaissance óta az emberiség politikai gondolkodását hatalmába kerítette, mely Bismarckban a maga zseniális

és legkövetkezetesebb gyakorlati emberére talált s amely az emberiséget feltartóztathatatlanul a világháború katasztrófájába sodorta, F. természetesen nem vallja azt, hogy a németységnek a régi szövetséges állapot nyomorúságában még kellett volna maradnia, de azt gondolja, hogy számukra és Európa számára jobb lett volna, hogy ha azt a német multat, mellyel oly hirtelen szakítottak, inkább szervesen tovább fejlesztették volna. Ez természetesen nehezebb feladat lett volna, mint a Bismarck-féle politika véres megoldásai, — de a németység Európa ethikai vezetését így megtartotta volna s multjának és központi fevésének megfelelően az európai organizáció központja lett volna.

Mindezeket F. könyvének utolsó *«In eigener Sache»* c. fejezetében olvassuk. Ez a fejezet többek között érdekes bepillantást enged abba a felelőtlen, lelkiismeretlen hatalmú feceségbe és ténykedésbe, mellyel az *«allddeutsch»*-ok népüknek a külföldön annyit ártottak. Német részről ők a háború földézői, amint azt a semleges külföld is egyhangúlag vallja. Ha a békeszerető német nép *«világpolitikus»*-ainak eme fajtáját ismerné, dühének valóságos viharával söpörné el őket.

Nem volt probléma, mellyel F. egyetemi pályafutásának kezdete óta mélyrehatóbban foglalkozott volna, mint a politika s az erkölcs problémájával. Ez a könyv is ennek a kettős iránynak hódol. Egész politikai és erkölcsi hitvallását megismerhetjük belőle. A politikát az erkölcstől elválaszthatatlannak tartja. Amikor egy helyütt az öreg Gladstone szavait idézi, amelyek szerint *«ami erkölcsileg hamis, politikailag helyes egyáltalában nem lehet»*, a maga legfőbb politikai tételét is kimondja. Hirdeti, hogy a hatalmi politikai nacionalizmus már rég idejét múlta, a modern népek életének, szükségletének többé meg nem felel s új politikáért, új Európáért küzdve, minden valóban *«emberies»* világpolitika előfeltételét egy európai erkölcsi légkörnek a megteremtésében látja. Ez az erkölcsi légkör azonban csak úgy jöhet létre, ha mindenki mindenekelőtt a maga erkölcsi megigazulásán, tisztulásán dolgozik. Hogy az erkölcsi újjászületés nagy munkájában milyen elveket kövessünk, erre F. könyve szintén megadja a feleletet. Erkölcstana a heroizmus és a szeretet két hatalmas pillérén nyugvó keresztény erkölcstan.

Könyvünknek a pedagógiától távolabbra eső fejezetei is mély erkölcsi tartalmúknál s egy egységes, politikát, nemzeti életet is magába foglaló tisztult erkölcsi világfelfogásra nevelő értéküknél fogva joggal számíthatnak a pedagógus teljes érdeklődésére.

A *«Jungdeutschland und der Weltkrieg»* c. első fejezet szerzőnk ama beszéde, melyet a majnai Frankfurtban az összes felekezetek és pártok ifjúsági egyesületei előtt mondott. Ebben a beszédben az itthon maradt ifjúsághoz, ifjakhoz, leányokhoz fordulva azt a kérdést

tüzi ki fejtegetése tárgyául, hogyan érhető el, hogy ők, az itthon maradottak is, távol a harctértől, az ott küzdőkkel mégis együtt küzdenek, együtt dolgozzanak s a világháború hatalmas eseményeiben ne csak szájjal és képeletükkel, hanem egész lényükkel, jellemük, kedélyük minden erejével részt vegyenek.

Megállapítja, hogy a német nép eme óriási próbájából első megrendítő igazságként a nagy közösségért való egyszerű, hallgatólag áldozat valósága harsogott fülünkbe, — az az igazság, mely saját eszünknek a modern lélekben annyi hűhóval bevont bálványimádását oly hirtelen, szinte egy napon, egy órában elsöpörte s amelynek tudata nélkül annyi ezer meg ezer élni, dolgozni, alkotni akaró, boldogság után törő fiatal, reményteljes élet letörésével, a háború rettenetes borzalmaival szinte értelmetlenül állnánk szemben.

Az itthon maradt ifjú Németország hazája nagy háborújában hősi halottainak kettős erkölcsi hagyatéka iránti hűsége gyakorlása által veszi ki a legfontosabb részét. Ifjak és leányok a «becsület mezején» elesett hozzátartozóik egyik erkölcsi örökségeként rájuk hagyott becsületnek az újtjáról soha, az élet semmiféle körülményei között se térjenek le. Lángbetűkkel égessék lelkükbe ezeket a meghatározó, rövid szavakat: «A becsület mezején esett el». Nem az a fődolog, hogy az elesettek testét kiássák, hanem, hogy példájukat be ne temessék. S nem az a fődolog, hogy a család hősi halottjának vaskeresztjét a falon felfüggeszse, hanem, hogy az a tiszteletet parancsoló, egyszerű vasdarab az itthon maradottak lelkiismeretének a legmélyén izzani kezdjen és emberi puhányokból vasjellemeket formáljon. A harctér halottjainak másik örökségét szerzünk az itthon maradt ifjakra és leányokra hárult, korukat messze túlhaladó, felelősségteljes kötelességekben látja. «Ersatzreserve»-nek, «Offiziersersatz»-nak nevezi azt a fiatal gárdát, melyre a harctéren idősebb társaik eleste után kerül rá a sor. Erre a fiatal gárdára itthon is, az atyjukat, bátyjukat elvesztett családokban is nagy szükség van. Szerzünk annak a kívánságának ad kifejezést, bárcsak értené meg lelke mélyéből Németország legfiatalabb ifjúsága is ezt a szent kötelességet s értené meg azt, milyen áldás ifjú emberekre, ha épen azokban az években, amelyek a jellem fejlődésére döntő hatással vannak, súlyos felelősség nehezedik vállainkra. («Die, denen wir eine Stütze sind, die geben uns den Halt im Leben.») Semmi sem teszi az ifjú embert oly gyorsan éretté és semmi sem szakítja el őt oly könnyen mindattól, ami gyerekes, mint épen a másokért való gondoskodás alapos iskolája. Sok ember bizonyos gyerekes, éretlen vonástól csak azért nem tud szabadulni, mert nem járta meg ideje korán ezt a nehéz iskolát.

De nemcsak a harctéren elesettek, a halottak, hanem a harc-

téren küzdők, az élők is ránk bíznak egy örökséget: a hősiesség és a fegyelem örökségét. Ennek nagy példáit mindennapos életünkben utánoznunk, nagy erkölcsi tanulságait gyümölcsöztetnünk kell.¹

Jellemünket végső elemzésben a félelem mindenféle faja ellen folytatott küzdelmeinkben megnyilatkozó bátorságunk dönti el. Még saját magunk előtt is titkolt, rejtve maradt gyávaságunknak gyökerében való kiirtása által kötjük még fegyverszövetségünket harctéren küzdő hozzánk tartozóival. Tehát nem arról a becsvágyunkban, testi erőnk tudatában gyökerező, néha könnyelműségünkéből fakadó, hanem arról a valódi, férfias jellemeket teremtő, mély erkölcsi bátorságról van szó, melynek eszményét emberi voltunk legmélyével megragadva, kötelességeink elvégzésében, önmagunkkal, másokkal folytatott küzdelmeinkben a legvégső következményekig követnünk kell. A bátorság eszményének ez a mélyítése, bensőségessé tétele az ifjúság önevelésének legfontosabb feladata s mint ilyen az ifjúsági sportegyesületek számára is nagy fontossággal bír. A háborúk mind ritkábbak lesznek, de a hősi ideálnak meghalnia s helyét a pusztá «gentleman»-nak átengednie nem szabad.

A háború a fegyelem alkotó hatalmát szinte egészen új világitásba helyezte. A «fegyelem csodáit» emlegetik, ha a hadseregről beszélnek. Minthogy azonban mindnyájan a fegyelmet tábori egyenruhában még sem gyakorolhatjuk s végső eredményben a háború bennünk fékevesztett szenvedélyei által mégis csak több fegyelmet pusztít el, mint amennyit teremt, nagyon fontos, hogy egyéniségünk, jellemünk eme éltető lelkét, szociális erőnyeink eme kútforrását, mely nélkül egyéniségünk legnemesebb megnyilatkozásaiba, törekvéseibe is a túlzás, az elbizakodottság s az önzés szelleme lopózik s a jót a rossznak a szolgálatába vonja, a béke számára megmentsük. Ezt úgy érhetjük el, ha örök nagyságának eszméjét mindennapos életünkben, annak ezer meg ezer megnyilatkozásában kérlelhetetlen következetességgel követjük.

Szerzőnk ezekben elsősorban az ifjakhöz fordult, de természetes, hogy mindez a leányoknak is szól, noha nekik, ha a háború heroizmusában részt venni akarnak, nemcsak azoknak a tetteire kell gon-

¹ Itt F. a mi leMBERGI hőseinket is említi, akik teljesen hálátlan helyzetekben, borzalmas feltételek között árulástól körülveve, többszörös túlerőtől szorongatva, a dicsőséges győzelem, az előrehaladás felemelő tudatától eleve megfosztva, sőt a felületes kritika igazságtalan ítéletének kitéve, — a heroizmusnak, az önzetlenségnek s a lemondásnak az ifjúság számára oly értékes példáját nyújtották, amilyen a történelem lapjain gyakran épenséggel nem található.

dolnokok, akik sebeket ütnek, hanem azokéra is, akiknak ma a sebeket gyógyítaniok kell. Ezeknél a sebeket gyógyító asszonyoknál a hősiességnek hasonlóan nagy vonásait találjuk. Reméli, hogy Németország leányifjúsága ezekben a megrendítő években nem egy tévútról visszafog térni. A test kultuszában, s a férfiasság külső megnyilatkozásaiban tetszelgő női típust élesen elítéli.

F. ezek után a német egységre tér át. Emlékeztet a császár szavaira: «Pártokat többé nem, csak németeket ismerek». Az új Németország küszöbén álló ifjúság kötelessége, hogy jellemének minden erejével a társadalmi és nemzeti békéért küzdjön. Ennek a küzdelemnek a módját természetesen nem a politikával való túlkorai foglalkozásban, hanem abban látja, hogy az ifjúság különféle egyesületeiben s társadalmi érintkezéseiben ellentétes nézetek tisztelettudó meghallgatására, harag, elkeseredés nélküli megvitatására komolyan szoktassa magát. Sokat hallani most az állampolgári nevelésről. Az állampolgári önnevelés legsürgősebb feladata, hogy ne csak azokat gyűjtsük magunk köré, akik velünk rokongondolkozásuk s így csökönnyös nézeteinkben, ítéleteinkben csak megerősítenek, hanem, hogy épen azokkal kössünk tartós barátságot, akik gyökeresen másként gondolkodnak, mint mi. Különösen fontos, hogy a jövő nemzedék a munkásosztálynak a többi társadalmi osztállyal alkotott új nemzeti egységét alapos, bátor, békés munkával megszilárdítani segítse. Hazáját valóban csak az szereti, aki nem csak egyes társadalmi osztályokat, hanem az egész népet szereti. S az alkalmakat, hogy a népet megszeressük, megértsük, már kora ifjúságunkban keresnünk kell.

A következőkben szerzőnk a háborúnak az itthon maradottakra való veszedelmeiről: a győzelemittasságról, a «német öndicséret»-ről s az ellenség gyűlöletéről szól.

A harctéren küzdőket a győzelemittasság veszedelmétől az ellenséggel való szoros kapcsolat, a hadiszerecsse változásának a tudata s az átélt borzalmak óvják meg. Az itthon maradottak sokat tanulhatnak a régi görögöktől. Mily gondosan óvakodtak a «győző emevereségei»-től! (Schiller: Der Ring des Polykrates.) Az önző, elbizakodott, brutális győzelemittasság veszedelmét józan észok és a mások szerencsétlenségébe magát beleképzelni tudó szociális érzésünk által kerülhetjük el.

A «német öndicséret»-nek nagy része van abban, hogy a külföld a német szellemmel szemben az őt megillető rokonszenvvel és tisztelettel nem viseltetik. A lövészárkokból hazatérő Németország az itthon maradt Németországot ebben a tekintetben is — amint az nem egy jelből megállapítható — ugyancsak észre fogja téríteni.

Nem egy táborig levélből s a visszatérők vallomásaiból tudjuk,

hogy a gyűlölet érzéseit a harctéren gyorsan veszítik el. Ilyen motívumokra ott nincs szükség. Tehát ugyancsak nincs jogunk ahhoz, hogy magunkat a gyűlölet különféle megnyilvánulásainak átengedjük. Katonáinknak kifelé, nekünk befelé kell kötelességünket elvégeznünk, műveltségünket megvédenünk s megtartanunk. Ama bárgyú, egész népek ellen irányuló gyűlölet s az ítéletnek ebből következő szenvedélyes kiméletlensége és egyoldalúsága nem egyeztethető össze a német műveltséggel. A gyűlölködés rossz előkészület arra a pártok, érdekek s világnézetek küzdelmében több kölcsönös igazságot és tiszteletet érvényre juttató nemzeti feladatra, melyet a háború után épen a jövő nemzedéknek kell megoldania. Erre a feladatra már most kell készülnünk azért, hogy ellenségeinkkel szemben gyűlölködők nem vagyunk. A gyűlölet megbénítja s megmérgezi az egész lelket s aki ezen a téren eldurvul, nemcsak ellenségeinkkel, hanem itthoni ellenfelével is csak így fog bánni.

Nincs az önfegyelmzésnek jobb iskolája, mint hogy ellenségeinkkel is mindig igazságosak akarunk lenni. Aki a harctér fegyelmében magát nem gyakorolhatja, járjon legalább az igazságosság magas iskolájába, hogy a szenvedélyein való uralkodást megtanulja. Ehhez is tartozik, hogy ne higgyünk el mindent, amit az ujságok és mások ellenségeinkről fecsegnek.

A gyűlölködés és rágalmazás elleni küzdelmünkben még tovább kell mennünk. Egész mindennapos életünkre ki kell terjesztenünk. A világháború nem lett volna lehetséges, hogy ha az egész európai társadalomban a gyűlölet, az igazságtalan ítélkezés, a brutális és rövidlátó önhittség szokása oly nagy mértékben nem uralkodnék. Nem is történhetett másként, mint hogy ez a barbár belső állapot kifelé a világháború alakjában jutott kifejezésre.

Manapság asszonyoktól — sajnos — több gyűlölködő, szenvedélyes ítéletet hallani a külföldről, mint férfiaktól. Iphigenia és Antigone eszményképe elfeledtnek látszik. Valóban megjött annak az ideje, hogy a női nem legmagasabb hivatásának, béke-hivatásának a tudatára eszméljen. A nő ezt a hivatását azzal, hogy a sebesülteket ápolja, szenvedéseiket enyhíti, még nem tölti be. Hivatása abban rejlik, hogy megszüntesse azt a barbár állapotot, mely lehetővé teszi, hogy egyáltalában sebeket lehessen ütni. Hivatásával nem programmok és ideák által, hanem a közönséges, a mindennapi élet ezer meg ezer küzdelmében, félreértései, gyűlölködései között kitartóbban, következetesebben kell majd törődnie. Többet kell gondolnia a szó szentségére és arra a felelősségre, mely általa reánk hárul s fel kell használnia minden alkalmat, hogy szavának megnyugtató, kiengesztelő erejével szenvedélyeket csillapítson, békét teremtsen. Életünk mennyi

békessége függ épen szavaink, beszédünk fegyvelmezetttségétől! Gyűlöletet csak szeretettel és önfegyvelmezéssel győzhetünk le. Legyen ez a férfi, amaz pedig a nő fegyvere! Az igazi, békétteremtő s azt meg is tartó heroikus munka a legerősebb jellemképző hatalom a földön.

A második, «*Christus und der Krieg*» c. fejezetben F. a háborúhoz való erkölcsi viszonyunkat tárgyalja és pedig a következő három kérdés fonálán: 1. mily erkölcsi hasznot, mily üdvöt meríthetünk a háborúból, borzalmaiból mi mindent tanulhatunk, 2. hogyan őrizhetjük meg a háború véres kötelelességeinek teljesítése közepette keresztényi elveinket s 3. mik a teendőink a háború után, sőt már most.

Az első kérdést csak nagy elővigyázattal szabad felvetnünk. Hiszen aki azért idézi elő a háborút, hogy belőle bármilyen hasznot, üdvöt merítsen, elyetemültsége miatt menthetetlenül el fog veszni. A háború rettenetes szerencsétlenség, — nem azért, mert fájdalmat szerez nekünk, hanem, mert ölni kényszerít. S ennek mélyen rejülő, messzire ható, borzasztó lélekromboló átka sokkal rosszabb a háború fúriájának minden látható következményénél. Erkölcsi hasznot, üdvöt a háború szerencsétlensége csak olyan mértékben hozhat nekünk, amily mértékben azt nem akartuk.

Ez a háború megrázóan mutatta meg az ú. n. kultúr-emberiségnek azt a mély szakadékat, mely szókultúrája s valódi céljai és motívumai közt tátong. Utolsó négy évtizedünk műveltsége kétségkívül kizárólagosabban, mint valaha — a könyvek minden áradata ellenére — az anyagi javak és érzéki örömök halmozása felé fordult. A pénz általános imádása, az anyagi érdekeknek a lelki, az erkölcsi javak fölé szemérmetlenül való helyezése kikerülhetetlenül fölszabadította s fölhalmozta azokat a szenvedélyeket, melyek csak romboló explóziókhöz vezethettek. Így jött ránk a háború, mint a jelenleg élő emberiség valódi belső, erkölcsi állapotának egyedül megfelelő és természetes kifejezése.

A németségnek is részé van az emberiség e tragédiájának az előkészítésében. Hogy a német nép a háborút semmiféle irányban nem akarta s alkalmat rá nem adott, természetes. De még a látszatot is el kellett volna kerülni. Szerzőnk az «*allddeutsch*» hetvenkedést, mely Németországnak a külföldön annyit ártott s szándékait illetőleg annyi félreértésre adott alkalmat, elítéli s megállapítja azt, hogy a németség kötelelességeit a vallás-erkölcsi eszmény szolgálatában nem teljesítette. A német ipar és technika mindenesetre csodálatra méltó dolgok, de ezek nem javíthatták meg a világot. Az emberiség a németségtől a régi német szellem előkelőségének megfelelően valami mást és többet, az anyagi érdekek túlerejével szemben valami nagy erősséget várt. Ennek a várakozásnak nem feleltek meg. Azt gondol-

ták, gazdagsággal és ágyúkkal száműzhető a népek háborúja. Az anyagiak mámorába ők is belesodródtak. Kevés volt a német lelki gondoskodás a népek anyagi elfajulásával szemben, túlkeves a német hegemonia a legszentebbre való ráeszmélésnél.

Amia örökké emlékezetes augusztusi napokban feltámadt Németországnak korlátlan áldozati szelleme, a hűségnek, hősiességnek és sok más erkölcsi erőnek, annyi erénynek a megnyilatkozása valóban jobb sorsra érdemes, mint, hogy vele csupán ellenséges támadásokat semmisítsenek meg. Ezek olyan erők, amelyek hivatásukat nem a rombolásban, hanem az alkotásban, nem mások legyőzésében, hanem a nekik való megbocsátásban, nem a mulandónak, hanem az örökkévalónak a szolgálatában találják. Micsoda kilátás, ha ezek az erők a harcterekről a vallás-erkölcsi eszmény szolgálatára fognak feltámadni!

A háború okainak az általános erkölcsi állapottal s az ebből következő mulasztásokkal való magyarázata után F. a háborúnak — minden lélek- s erkölcsromboló hatása mellett is — a keresztény vallással heroikus tartalmában való közösséget állapítja meg. A háború is megszabadítja az embert a mulandóhoz, életéhez, egészségéhez való elpuhító ragaszkodásától, étellel és halállal szemben heroikus állásfoglalásra készíti s a feltétlen köteleességteljesítés tudatát erősíti, akaratunkat edzi. Tehát: a rablás és boszú vágya nélkül megkezdett és így is folytatott háború az acélos önfegyelmezésben és maradéknélküli áldozatkészségben megnyilatkozó heroizmusa által jellemképző.

De ezt az önfegyelmezést és áldozatkészséget s az ezekből fakadó nagy erkölcsi erőket csak a vallás ereje tudja valóban állandósítani, mélyíteni s tökéletesíteni. Minden pusztán harci szellemre alapított birodalom összedőlt, mert azokat a nemes erőket, melyeket a harc szelleme felébresztett, a rombolás, gyilkolás és hódítás felszabadította aljas ösztönök túlerejével szemben megvédeni, megőrizni nem tudta.

Szerzőnk egyes jelekből ítélve ama nézetének ad kifejezést, hogy ez a háború mindnyájunkat, de különösen az ifjabb nemzedéket a keresztény erkölcsi világnézethez ismét vissza fogja vezetni. A háború emberfölötti követelményei nemcsak, hogy hamarosan véget fognak vetni az önkultusznak, önámításból, absztrakciókból, elpuhultságból származott mindenféle világnézetnek s annak az irodalomnak, melynek minden bizonyítása modern műveltségünk egyik típusára, az emberi puhány alakjára van szabva, hanem a háború heroizmusa fogékonná fogja tenni a lelket arra a még végtelenül nagyobb és következetesebb hősiességre, amely a keresztény vallásban rejlik s amely az önmegtágadás és önfegyelmezés szellemét minden követke-

ményében annyira kifejleszti, hogy a háború okait megszüntetné, magát a háborút pedig heroikus elemeiben teljesen pótolná s nevelő hatásait még végtelenül felül is múlná, hogy ha azt teljesen megérteni és gyakorolni akarnók.

S mindezekben F. nemcsak a keresztény erkölcsi világnézettől elidegenedett, hanem az ú. n. hívő ifjúsághoz is fordul. Szokásos keresztény erkölcsi világfelfogásunkban u. i. ennek heroikus tartalma s evvel együtt legerősebb jellemképző hatalma nem jut eléggé kifejezésre. A keresztény interpretációnak épen ez a hiánya okozta, hogy Nietzsche a keresztény szellemet oly mélyen értette félre. Jellemző, hogy az újabb keresztény művészet Krisztust szinte kizárólag isteni szelidségében ábrázolja. Valóban helyénvalónak tartja F. azt a kérdést, vajon pusztán véletlenség-e, hogy az emberiség nevelődésében a halállal dacoló, azt legyőző szeretet keresztény misztériuma épen a régi római harci szellem erkölcsi erejére oly csodálatos sikerrel támaszkodott s a hajthatatlan hősiességnek eme hagyományától legnagyobb világhódító vértanúságait nyerte.

A második kérdésre felelnünk csak azt lehet, hogy szabadítsuk meg magunkat a gyűlölet minden érzésétől, tegyük meg kötelességünket hazánk iránti szeretetünkéből s nem az ellenség iránti gyűlöletünkéből s gondoljunk mindazokra a szerencsétlenekre, akik a háború megsiratni való áldozataivá lettek. Mert nem igaz az, hogy a gyűlölet azért szükséges, hogy a támadásnak, a rohamnak nagyobb ereje, több sikere legyen. A gyűlöletnek romboló, bomlasztó, a szeretetnek alkotó, fegyelmező hatalma van. Lélkünk nyugalmanak a szempontjából különösen ilyen időkben nagyon fontos, hogy magunkat az egész nemzetek ellen irányuló, általánosító gyűlölettől megtisztítsuk. F. figyelmeztet arra, hogy Anglia nemcsak imperialistáival ajándékozta meg a világot. Vannak nagy érdemei és halhatatlan erkölcsi hagyományai is s a William Booth, Florence Nightingale, Carlyle, Ruskin s Toynbee népét általánosan szidalmazni még háborúban sem szabad.¹ Anglia

¹ Ebben a háborúban az ú. n. intellektuellek mindenütt, Németországban is a leghevesebb szenvedélyek embereinek mutatkoznak. Ez mindenekelőtt az Angliáról szóló akademikus háborús irodalomra vonatkozik. F. megengedi, hogy az angol nép talán kevesebb zseniális, teremő szellemű embert hozott létre, mint a többi kultúrnép s megengedi, hogy kultúrreljesítményei koncentrált tudományos és művészi alkotásokban talán kevésbé mutathatók be, mint másutt, hangsúlyozza azonban azt, hogy Angliának a világkultúrához való egyenrangú járulékát az «egyen és közösség» problémája megoldásának példaadó előmozdításában kell látnunk. Olyan embertípust teremtett, amelyben személyes függetlenség és szociális felelősségérzet, természetes magatartás és társadalmi életforma oly módon

imperialisztikus eldurvulása, melyet az «Investors Review» «Afrika boszújá»-nak nevezett, koloniális világhatalmában találja magyarázatát. S kérdés, vajon a németiség elég erősnek bizonyult volna-e az alacsony fejletlen fajok fölötti uralomban rejlő nagy kísértésekkel szemben?

A harmadik kérdés megoldását F. a német nép ama kötelességében látja, hogy a világnak egy, a népeket összefűző kultúrpolitikának nagy stíliú példáját nyújtsa. Ebbe a gondolatba már most bele kell magát élnie. A nemzeti elvnek a világkultúra szempontjából ijesztően bomlasztó hatása volt. A nemzet bizonyára pótolhatatlan művelődési közkinca, pótolhatatlan kultúrerő s bizonyára szükséges fázis volt, hogy a nagy nemzeti egyéniségek önmagukat megtalálják, jogaikat felfedezzék, sajátsterüségükben magukra, különös kultúrhivatásukra eszméljenek. De mindennek nincs értéke, a felgyülemlett művelődési erők csak önmagukat semmisítik meg, ha csak ezek a nemzeti egyéniségek nem fogják megérteni azt, hogy ezután egy újabb, egy olyan fázisnak kell jönnie, mely a különböző fajok művelődési közösségét meg fogja teremteni. A nemzeti elvnek az újabb művelődési munkában nagy alkotó világpolitikához kell fognia. Ha ez nem történik meg, egy elkövetkezendő még nagyobb katasztrófában az egész kultúránk el fog pusztulni. Az emberiség fejlődésében olyan fokra jutott, ahol a népeknek egymás kölcsönös kiegészítése, kiségitése s nevelése immár nélkülözhetetlenné vált. Nincs többé nemzet, amely feladatait idegen nemzeti hagyományok segítségével nélkül meg tudná oldani. A mai Anglia szűk látóköre épen a többi nemzettől való elszigetelésében leli magyarázatát. Az egyes fajok az egymás lelki kiegészítése szempontjából nincsenek kevésbé egymásra utalva, akárcsak a két nem. Nagyon fontos, hogy épen ennek a háborúnak a nemzedéke az általános elkeseredésnek közepette lelkét Németország jövődó, magas kultúrfeladataival megtöltse s szíve mélyén a népek kibékülését és egyesülését előkészítse.

A következő, «*Der Krieg und die sexuelle Frage*» c. fejezetben F. kifejti, hogy a háború hősiességének a férfias támadó szellem vallás-erkölcsi elmélyítése nélkül a jellemben szilárd, megbízható alapja nincsen. Aki csak katonailag fegyelmezett, más irányban azonban rendezetlen vágyait, ösztöneit követi, önfegyelmezésre irányuló

egyesültek, amely egyáltalán lehetséges sem volna, hogy ha az angol jellemben a kereskedelmi szellemmel magasabb szellem nem volna. S mintha bizony az új Németországban sok kereskedelmi szellem nem volna s Angliának épen gyarmatainak megszerzéséből támadt hősi hagyományai nem volnának! Hatalmas erkölcsi erők, nagy erények nélkül az angol világbirodalom már régen összedőlt volna.

akarata nem elég erős arra, hogy minden katonai lehetőségnek megfelelhessen. Csak egész férfi valóban megbízható katona. Buzdítja az ifjúságot, hogy a háborút az igazi, tökéletes férfiaság iskolájának fogja fel és értékelje eszerint s töltsen meg szellemi tartalommal, mélyítse minden irányban a heroikus férfi-ideált. Valamint a háború nehéz óráiban azok a különféle modern szurrogátumok s határozatlanságok mind csütörtököt mondanak s egyedül a vallás az, amelyhez nagy szükségünkben bizalommal fordulhatunk, úgy a nemi szenvedély ellen igazán komolyan folytatott küzdelem meg fogja mutatni, hogy rajta is csak a vallás ereje által győzedelmeskedhetünk.

A modern életfelfogás fiziológiai-patológiai életfolyamattá alacsonyított le bennünket. Nem csoda tehát, ha a modern ember a nemi kérdést is tisztán ezen az úton akarta megoldani. Reméljük, hogy a nagy (erkölcsi erőt is felszabadító) «mozgósítás» bennünket a «sexuális kérdés»-nek eme szomorú korszakától, vagyis a szellemnek a sexus által való kétségbevonásától örökre meg fog szabadítani s reméljük, hogy az erőknek eme cselekvésre való hatalmas tömörülése már azt a teljes győzelmet példázza, amelyet a heroikus akarat a passzivitás filozófiája fölött fog aratni.

A nemi kérdés sokkal többet jelent a polgári erkölcsiség pusztá kérdésénél. Egy nép s az emberiség minden mélyebb társadalmi műveltsége attól fog függni, vajon tudjuk-e majd a nemek viszonyában az emberrel embertársa által való pusztán önző visszaélést leküzdeni s a lovagias felelősség ideálját a maga kikerülhetetlen következményeiben követni.

F. könyve negyedik, «*Das Problem der militärischen Jugend-erziehung vom pädagogischen Standpunkte*» c. fejezetében mindennek előtt kívánatosnak tartja, hogy ebben az ifjúságot testileg-lelkileg oly mélyen érintő s a politikusokat jelenleg oly nagyon érdeklő, fontos kérdésben a pedagógus és pszichológus véleményét is meghallgassák. Véleménye azonban természetesen csak a háború utáni időkre vonatkozhatik; most valamennyi erőnek a háborús cél szolgálatában egyesülnie kell.

Szerzőnk az ifjúság korai és határozott militarizálását teljesen elítéli. Kifejti, hogy ezáltal a széles erkölcsi és műveltségi alapokon nyugvó német hadsereg szellemét, erkölcsi előfeltételeit veszélyeztetnék. A német hadvezetés u. i. csak kisebbség felében nyugszik a technikai kiképzésen. Mindenekelőtt, főleg a német nép nagy, ideális hagyományaiból s az abból jövő kategórikus impulzusokból táplálkozik. Az ifjúság korai és határozott militarizálása lehetetlenné tenné, hogy az ifjúság alapos, kitartó munkával ezeket a hagyományokat megszerezze, egyéniségének zavartalan fejlődésében nagyságukra való-

ban ráeszmélve, nyugodtan feldolgozza s majdan gyakorlatilag érvényesítse és tovább fejlessze.

A katonai kiképzés szelleme az ifjúságra határozottan káros befolyással van. Már most is általános a panasz, hogy a különféle új, katonailag kiképző ifjúsági egyesületek a maguk izgalmaival és követelményeivel annyira megtöltötték az ifjúság lelkét, hogy tulajdonképeni kötelességeinek elvégzésére már csak fél erővel és figyelemmel bír. Ez minden esetre rendkívül komoly jelenség, mert hiszen könnyen megtörténhetnék, hogy az ifjúság katonai kiképzése technikailag ugyan nagyot haladna, de a haderő épen mai erkölcsi megalapozottságából nagyon sokat vesztené. Sohasem szabad arról megfeledkezniünk, hogy a harcterek heroizmusa mögött az a régi, alapos, fáradtságtól vissza nem riadó, hallgatag, német munkásélet rejlik, melynek a feltétlen engedelmesség és kategorikus kötelességérzés mély komolyságában megnyilvánuló alapját csak az iskolai munkában ismerhetjük s szerehetjük meg. Ha tehát az ifjúság erkölcsi erejét alapos, komoly, céltudatos iskolai munkával növeljük, edzük, a katonai kiképzés szempontjából is az első s a legfontosabb nevelői tevékenységet végezzük.

Az ifjúság korai militarizálása a nevelés, a jellemképzés más feladatait is veszélyezteti s ez katonailag, ha közvetlenül mindjárt nem is, de közvetve ugyancsak megboszulja magát. Ifjú emberek szociális nevelése szempontjából nagyon fontos, hogy egymásnak meghitt, jó pajtásai legyenek. Az ifjaknak a katonailag szervezett ifjúsági egyesületekben saját pajtásaik alá való rendelése, miközben természetesen az altiszti hangot és modort is utánozni szeretik, az ezekben az években természetes baráti érzelmek kifejlődésére kártékony hatással van. Ezt a zsenge, egyéniségében, gondolat- és érzelmvilágában még csak fejledező korosztályt a merev, kemény, katonás alá- és fölrendeltség szociális érzelmeiben megzavarja és megkeményíti, amint azt hosszú évek tapasztalata bizonyítja.

Nagyon kívánatos, hogy a test minden bizonnyal nagyon is szükséges nevelésében, kiképzésében az ifjúság sajátos gondolat- és érzelmvilágának, nem pedig a háborúnak a szellemében járjunk el. A mozgás és érintkezés merev, lelketlen formáinak uralma végzetes nyomást gyakorolhat azokra az erőkre, melyek az ifjú tizenhétéves koráig oly frissen, oly üdén sarjadnak, oly szabadon, oly merészen bontakoznak s lelkünket örökre megnyomoríthatja, amint azt a XVI. század formalisztikus iskolai munkája az akkori német nemzedékkel meg is tette.

A katonai formákkal és kedvezményekkel való korai és bizalmas megismerkedés a kora érettséget is elősegíti, — a maga minden s. épenséggel nem kívánatos megnyilatkozásaival együtt. Erre a népek

véres összeütközéseinek borzasztó tragikumával folytatottjátéknak nagy komolysága természetesen háttérbe szorul s az ifjú beszédben, modorban, társadalmi érintkezésben csak az eldurvulás, az erőszakoskodás s a nagyképűsködés jeleit adja, — helyrehozhatatlan kárára további fejlődésének. Mintha csak a kor szükséges érettsége s a szolgálat teljes komolysága nélkül a lélekben a háború legtitkosabb bomlasztó hagyományai jelentkeznének! Ezekből az ifjaktól lesznek azok az éretlen férfitípusok, akik a valódi férfiaság eszményétől oly távol, azt csak durva külsőségekben ismerik el s jellembeli hiányait is csak ilyenekkel igyekeznek palástolni.

Megjegyzendő végül az a tapasztalati igazság, hogy a korai «drill» a lelkiismeretnek s az önfegyelemnek, a lélek eme finomabb erőinek a kifejlődését, a megérését késlelteti. Ezzel a körülménnyel függ össze, hogy ilyen ifjak később, otthon s az iskolában szinte elvadulva lépnek fel.

Külön szól F. arról, hogy az ifjú fantáziájának egyoldalú, harcias feltüzelése által a német nép jövő évető kultúrfeladataiból adódó annyira fontos pedagógiai problémák megoldása épséggel lehetetlenné válnék. A pártok és osztályok békéjét valódi népbékévé kell tenni, hogy ennek védelmében az érdekek és fölfogások közti szükséges ellentéteket durva és szenvedélyes ellenségeskedések nélkül megtárgyalhassuk. Ha elgondoljuk, hogy e feladat megoldására harcias ösztöneink fékentangolásában, abban, hogy egymással békeségben megférjünk, egymás jogait tiszteletben tartjuk, mennyi gyakorlatra van szükségünk, el kell ismernünk, hogy az ifjú nemzedéknek békekészésre való nevelése legalább is van oly fontos, mint a háborús készségekre való nevelés. Hiszen már közönséges, mindennapi életünk ezerféle háborúságában is, nehéz vérmérsékletű emberekkel, rendkívül kiélezett érdekellentétekkel szemben is milyen nagy jellemerőre van szükségünk, ha a békét valóban megőrizni akarjuk!

De a békekészésre való nevelésben nemcsak a belső egyezséget szabad szem előtt tartanunk. Kifelé is fontos feladataink vannak. Nemcsak arról van szó, hogy a német népnek — a háború után — egészen másképen fejlődött műveltségekkel, másképen alakult, ingerlékeny önérzetű népfajokkal való politikai és gazdasági együttműködése erkölcsi erőit, képességeit ugyancsak próbára fogja tenni, hanem szó van arról a minden nemzetre, tehát a németre is háruló szent kötelességről is, hogy mindent megtegyünk, ami az ily világkatasztrófa megismétlődését már eleve is kizárja. Már pedig alkotmányos országban még a legmesszebbre pillantó államférfi sem tudna valóban következetes békepolitikát folytatni, ha a nemzet társadalmának tanult, művelt osztálya az ellentétek kiegyenlítésében civilizált mód-

szerek alkalmazására céltudatosan nem nevelődnek, hanem ehelyett legzsengőbb ifjúsága óta a harcias felkészültség, az ellenség megsemmisítésére irányuló módszerek és furfang képzetvilágában élne.

Németország jövő pedagógiájának mindenekelőtt szem előtt kell tartania, hogy nemcsak katonanépet, hanem elsősorban olyan férfiakat kell nevelnie, kiknek nagy kultúrhagyományokat kell megőrizniök s akik hivatottak arra, hogy a közönségesnek, az aljasnak a világban való hatalmával magas szellemi törekvéseik és vallás-erkölcsi eszményük erejével szálljanak szembe. A katonai védekezés az állam külső védelmének épenséggel nem az egyedüli módja. Egy egész nép minden erejének eme egyoldalú módszerrel való összpontosítása az illető nép lelkületében nagyon könnyen összeférhetetlen és kihívó alaphangulatot teremt, amely az állam nyugodt fejlődését nagyban veszélyezteti s a szomszédok támadását szinte csalogatja. Az állam valódi védegre nemcsak fegyvereiben, hanem a megegyezésre s önfegyelmzésre irányuló akarat valódi, becsületos békeszeretetében is rejlik. A modern népek a védelem e módját nagyon is elhanyagolták. Hogyha ebből a háborúból csak azt a tanulságot fogják levonni, hogy a védekezés szempontjából csupán a katonai előkészületeket kell fokozni, akkor F. azt hiszi, hogy az európai műveltség vége felé közeledik s hogy annak az összes kultúrörököt a katonai véderő szolgálatába rendelő eljárásnak óriási örületéről az emberiséget már csak egy világtörténelmi összeroskadás fogja meggyőzhetni.

Riegler Ernő.

A holnap iskolája.

«Aki szabályszerűen és lelkiismeretesen leszavaz választásokon és nem volt még bezárva, az azért még nem jó polgár. A jó polgár tettelesen résztvesz szomszédsága sötét foltjainak tisztává és vidámmá tételében; otthonát szereti, bármily kicsiny az; növekvő szellemi érdeklődéssel foglalkozik környéke jólétének emelésével és buzgó hazafias reményt táplál nemzete jövője iránt.» Ilyen polgárokat akar nevelni a holnap iskolája, amint azt Walter S. Hinchman¹ *The American School* c. könyvében leírja. Helyesebben csak a jövő középiskolájának programját adja, mert az elemi iskolával és egyetemmel csak annyiban foglalkozik, amennyiben ez tárgyának megérthetésére feltétlenül szükséges.

Mivel a növendék szellemi, erkölcsi és testi fejlődését épp úgy

¹ Walter S. Hinchman: *The American School*. Garden City New-York, Doubleday, Page & Company. 1916. 104—128 l.: *The School of To-morrow*.